

59 עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם, הרי שגר עמוני אסור לישא
60 בת ישראל. אמר לו רבי יהושע, וכי עמוז ומואב במקומן הן
61 יושבין - יושבים בארצם, הרי כבר עלה סנחריב מלך אשור וכלכל
62 את כל האומות בכל העולם, שנאמר בנבואת הנביא ישעיה על
63 דברי מלך אשור שנאמרו בגדל גסות רוחו (ישעיה י ג), 'כי אמר
64 וסנחריב מלך אשורו בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתיו וכל אשר
65 עשיתי בדבר הנצחון, היה בכח ידי ובחכמתי כי אני נבון, וכל גבורתי
66 אינה מאת הקדוש ברוך הוא, ואסיר נבולות עמים - אעביר את
67 האומות מארץ לארץ, ועתידיהם שוסתי ואתול שלל את
68 אצרותיהם, ואוריד באביר יושבים' - ואוריד מגדולות יושבים
69 רבים, הרי שבעמון ומואב יושבים גם בני אומות אחרות, ואף שגר זה
70 הגיע מעמון, יש להסתפק האם הוא עמוני או שמא הוא מאומה
71 אחרת שהגיעה לעמון לאחר סנחריב בבל את כל האומות, וכל
72 דפריש מרובא פריש - וכל דבר שפרש ממקום מסוים ויש ספק
73 מהיכן הוא, אנו דנים שפרש מהרוב, ואם כן הוא הדין גם לגבי גר זה
74 יש לדנו כי שפרש מרוב אומות העולם שמתרות לישא בת ישראל
75 בגירותו, ולהתירו בבת ישראל. אמר לו רבן גמליאל, והלא כבר
76 נאמר (ירמיה נ ו) בנבואה האמורה לגבי אחרית הימים, 'ואחרי כן
77 אשיב את שבות בני עמוז נאם ה', וכבר שבו למקומם, ויש לומר
78 שהוא עמוני ולאסורו בבת ישראל. אמר לו רבי יהושע, והלא כבר
79 נאמר בנבואה האמורה לגבי אחרית הימים (עמוס ט ד), 'ושבתי את
80 שבות עמי ישראל ועדיין לא התקיימה נבואת הנביא ולא שבו,
81 אלא יש הרבה מהם עדיין בגולה, ואם כן יש לומר שגם לגבי עמון
82 ומואב לא התקיימו עדיין נבואות הנביא שאמר (ירמיה שם), 'ואחרי כן
83 אשיב את שבות בני עמוז נאם ה', וכן 'ושבתי שבות מואב באחרית
84 הימים' (שם מח מ), ומעורבים בהם גם אומות אחרות, ויש לנו ללכת
85 אחר הרוב. מיד התירוהו חכמים לבא בקהל.
86 לאחר שנפסקה הלכה כרבי יהושע, הלך רבן גמליאל לפייסו: אמר
87 רבן גמליאל, הואיל והכי הוה, שנפסקה הלכה כרבי יהושע לגבי
88 יהודה גר עמוני, ונמצא שציערתי בחינם, אייל ואפסיה לרבי
89 יהושע - אלך ואפייס את רבי יהושע. כי מטא לבייתה - כאשר
90 הגיע רבן גמליאל לבייתו של רבי יהושע, הויגהו לאשתא דביתהו
91 דמשחחן - ראה שקירות ביתו שחורים, אמר ליה רבן גמליאל,
92 מבותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה - מקירות ביתך נראה
93 שאתה עושה פחמים, ועל כן הם שחורים. אמר ליה רבי יהושע, אוי
94 לו לדור שאתה פרנסו - הממונה עליו, מפני שאי אתה יודע
95 בצעון של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים וכמה הם נזונים
96 - שאין אתה מכיר בצער תלמידי חכמים ואיך יודע שהם נאלצים
97 להתפרנס ולהיות נזונים ממלאכות בוזיות כגון אלו. אמר לו רבן
98 גמליאל, נעניתי לך - דיברתי מולך יותר מהראוי, מחול לך. לא
99 אשגח ביה - לא התרצה רבי יהושע למחול לרבן גמליאל. אמר לו
100 רבן גמליאל, עשה בשביל כבוד אבא - מחל לי בשביל כבוד אבי
101 רבן שמעון בן גמליאל שהיה מעשרה הונו מלכות, פייס - התפייס
102 רבי יהושע ומחל לו.
103 לאחר שפייס רבן גמליאל את רבי יהושע, רצו חכמים להחזירו
104 לנשיאות: אמרו החכמים שהיו בבית רבי יהושע, מאן ניזיל ולימא
105 להו לרבנן - מי ילך ויאמר לחכמים שבבית המדרש שפייס רבן
106 גמליאל את רבי יהושע וראוי להשיבו לנשיאות. אמר להו ההוא
107 בובס, אנא אוילנא - אמר להם כובס אחד, אני אלך. ששל להו רבי
108 יהושע לבי מדרשא - שלח רבי יהושע ביד הכובס לבית המדרש
109 דברים אלו, מאן דלביש מדא ילבש מדא - הרגיל ללבוש את
110 המעיל ולבשנו, כלומר, הרגיל בנשיאות נשיא, דיינו רבן
111 גמליאל, ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא ששלח
112 מדך ואנא אלבשיה - ומי שלא רגיל ללבוש את המעיל, האם יכול
113 לומר למי שרגיל ללבוש את המעיל, פשוט מעילך ואני אלבשנו,
114 כלומר, אין ראוי לרבי אלעזר בן עזריה ללבוש את מעיל הנשיאות
115 במקומו של רבן גמליאל.
116 חכמים שבבית המדרש לא הסכימו לקבל את דברי הכובס ולהחזיר

1 דלמא מעברין לך - שמא יירידוך מהנשיאות בשביל אדם אחר.
2 אמר ליה רבי אלעזר בן עזריה בדרך משל, רגילים בני אדם לומר,
3 [לשתמש אינש] יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליחבר -
4 ישתמש אדם יום אחד בכוס זכוכית יקרה ויתכבד בה באותו יום, אף
5 אם למחרת תשבר. כלומר, גם אם יירידוני לאור מכן, כדאי לי לקבל
6 את הנשיאות אף ליום אחד.
7 טענה לו אשתו טענה אחרת: אמרה ליה, לית לך חיוורתא - אין לך
8 שערות לבנות, ונאה לנשיא להיות זקן. ההוא יומא בר תמני סרי
9 שני הוה - באותו יום היה בן שמונה עשרה שנים, אתרתיש ליה
10 ניפא ואחריו ליה תמני סרי דרי חיוורתא - התרחש לו נס, ונעשו
11 לו שמונה עשרה שורות של שיער לבן.
12 ותינו דקאמר - וזהו שאמר רבי אלעזר בן עזריה (לעיל יב), הרי אני
13 כבן שבועים שנה, ולא אמר הרי אני בן שבועים שנה, מפני שלא
14 היה בן שבועים אלא שבגיל שמונה עשרה היה נראה כבן שבועים.
15 הגמרא מביאה מעשה שהתרחש באותו יום שמינו את רבי אלעזר בן
16 עזריה לנשיא: תנא, אותו היום שהתמנה רבי אלעזר בן עזריה
17 לנשיא, סלקוהו לשומר הפתח - סילקו את השומר העומד בפתח
18 בית המדרש, ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס. ועשו כן משום
19 שהיה רבן גמליאל בתקופת נשיאותו מכריז ואומר, כל תלמיד
20 שאין תוכו כבן - פנימיותו כחיצוניותו, לא יכנס לבית המדרש,
21 ועתה ניתנה רשות לכל התלמידים להכנס לבית המדרש.
22 ההוא יומא, אתוספו במה ספסלי - נוספו כמה ספסלים בבית
23 המדרש. אמר רבי יוחנן, פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן,
24 חד אמר, אתוספו ארבע מאה ספסלי - ארבע מאות ספסלים
25 נוספו, וחד אמר, שבע מאה ספסלי - שבע מאות ספסלים נוספו
26 באותו יום לבית המדרש.
27 הוה קא חלשא דעתיה דרבן גמליאל - חלשה דעתו של רבן
28 גמליאל כשיראה שנוספו ספסלים רבים בבית המדרש ביומו הראשון
29 של רבי אלעזר בן עזריה כנשיא, ואמר, דלמא חס ושלום מנעתי
30 תורה מישראל, ואענש על כך. אהוו ליה בחלמיה חצבי חוריי
31 דמלין קמא - הראו לו בחלומם כדים הלכתיים, אפר, לרמוז
32 לו, כשם שהכדים הלכתיים אשר יפים מבחוץ, אינם ראויים לשום דבר
33 מפני שמלאים אפר מבפנים, אף תלמידים אלו שאין פנימיותם
34 כחיצוניותם אינם ראויים, ונהג כראוי במה שמנע אותם מלהכנס
35 לבית המדרש. אומרת הגמרא: ולא היא - ואין זה כך, אלא ראוי
36 לנהוג כרבי אלעזר בן עזריה וללמד אף תלמידים שאין פנימיותם
37 כחיצוניותם, והיא ליתובי דעתיה הוא דאהוו ליה - מה שהראו
38 לו בחלומם שנהג כראוי, היה רק כדי ליישב דעתו.
39 תנא, מסכת עריות כולה, בו פיוס נשנית - נשנתה באותו יום
40 שהתמנה רבי אלעזר בן עזריה לנשיא. וכל היבא דאמרין - וכל
41 מקום בש"ס שנאמר בו 'בו פיוס', ההוא יומא הוה - הכוונה היא
42 לאותו יום שהתמנה רבי אלעזר בן עזריה לנשיא. ולא היתה הליכה
43 שהיתה תלויה בספק בבית המדרש, שלא פירשוהו באותו היום,
44 הואיל ומחמת ריבוי התלמידים התרבו החידוד והפלפול ופשטו את
45 כל הספיקות.
46 הגמרא ממשיכה לבאר את מה שאירע באותו יום שבו התמנה רבי
47 אלעזר בן עזריה לנשיא: ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מביית
48 המדרש אפילו שעה אחת, והגיע לבית המדרש גם באותו יום שמינו
49 את רבי אלעזר בן עזריה לנשיא.
50 מביאה הגמרא ראייה לכך: דתנן במסכת ידים (פ"ד מ"ד), בו פיוס
51 שמינו את רבי אלעזר בן עזריה לנשיא, מא יהודה גר עמוני לפנייהם
52 בבית המדרש, אמר להם - שאל אותם יהודה הגר, מה אני לבא
53 בקהל - האם מותר לי לישא בת ישראל, או לא. אמר לו רבן
54 גמליאל, אסור אתה לבא בקהל. אמר לו רבי יהושע, מותר אתה
55 לבא בקהל.
56 רבן גמליאל ורבי יהושע מבארים את שיטתם: אמר לו רבן גמליאל
57 לרבי יהושע, והלא כבר נאמר בפרשה ששניים בה הפסולים לישא
58 בנות ישראל (דברים כג ד), 'לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה', גם דור

1 ותפילת מוסף אין מתפללים מדי יום, ותדירה קודמת, דברי חכמים.
 2 רבי יהודה אומר מתפלל של מוסף, ואחר כך מתפלל של מנחה,
 3 משום שזו מצוה עוברת - שזמן תפילת מוסף הוא עד סוף שבע
 4 שעות, וזו מצוה שאינה עוברת - חזן תפילת מנחה הוא עד הערב,
 5 על כן יש להתפלל מוסף בתחילה, בכדי שלא יעבור זמנה.
 6 רבי יוחנן פוסק את ההלכה: אמר רבי יוחנן, הלכה, מתפלל של
 7 מנחה בתחילה, ואחר כך מתפלל של מוסף, כחכמים.
 8 הגמרא מביאה מעשה בענין זה: רבי זירא בי הוה חליש מנידריה -
 9 כאשר נחלש רבי זירא מחמת רוב לימודו ולא היה בו כח ללמוד,
 10 הוה אויל ויתבי אפתתא דבי רבי נתן בר טובי - היה הולך ויושב
 11 על פתח ביתו של רבי נתן בן טובי, אמר, בי חלפי רבנן או איקום
 12 מקמיהו ואקבל אנרא - כאשר יעברו לפני חכמים היוצאים מביתו
 13 של רבי נתן בר טובי בשעה שיימו את לימודם, אקום לפניהם
 14 ואקבל שבר. נפק אתא - יצא ובר רבי נתן בר טובי, אמר ליה
 15 רבי זירא, מאן אמר הלכה בי מדרשא - מי אמר בבית המדרש
 16 שהלכה כרבי יהודה. אמר ליה רבי נתן בר טובי, בבית המדרש לא
 17 נאמר שהלכה כרבי יהודה, אלא הכי אמר רבי יוחנן, אין הלכה
 18 כרבי יהודה דאמר מתפלל אדם של מוסף ואחר כך מתפלל של
 19 מנחה, אלא כחכמים הסוברים שיש להתפלל תפילת מנחה בתחילה.
 20 אמר ליה רבי זירא, האם רבי יוחנן אמרה. אמר ליה רבי נתן בר
 21 טובי, אין, רבי יוחנן אמר הלכה זו. תנא מיניה ארבעין זמנין - שנה
 22 רבי זירא מרבי נתן בר טובי הלכה זו ארבעים פעמים. אמר ליה רבי
 23 נתן בר טובי, מדוע הלכה זו חביבה עליך שאתה שונה אותה ארבעים
 24 פעמים, האם מפני שהיא לך - שזו הלכה ראשונה ששמעת
 25 בשם רבי יוחנן, ולא למדת עד היום דבר מפיו, או מפני שהיא
 26 לך - שזו הלכה חדשה שבביתך, מפני שהיית סבור עד היום
 27 שאמורה אחר אמרה. אמר ליה רבי זירא, חרת היא לי - זו הלכה
 28 חדשה שבבבלי, משום דמספיק לי ברבי יהושע בן לוי - שהייתי
 29 סבור שרבי יהושע בן לוי אמרה.
 30 הגמרא מביאה דרשה מרבי יהושע בן לוי בענין המאחר להתפלל
 31 תפילת מוסף: אמר רבי יהושע בן לוי, כל המתפלל תפלה של
 32 מוספין לאחר שבע שעות לרבי יהודה הסובר שזמנה עד שבע
 33 שעות, עליו הכתוב אומר (צפניה ג יח), 'נוגי ממועד אספתי - כיליתי,
 34 ממועד - מעמדך הו', כלומר, מחמת שאיחרו את מועדי התפילות
 35 נעשים שבורים אסופים וכלים.
 36 מבררת הגמרא: מאי משמע דהאי 'נוגי' לישנא דתברא הוא -
 37 מהדין משמע ש'נוגי' הוא לשון שבר. מבארת הגמרא: דמתרגם רב
 38 יוסף - ממה שתרגם רב יוסף פסוק זה לארמית, 'תברא אתי על
 39 שנאיהון דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים' - שבר
 40 יבוא על שונאי ישראל שאיחרו זמני המועדים שבירושלים, ומכאן
 41 משמע ש'נוגי' הוא לשון שבר.
 42 רבי אלעזר דורש פסוק זה על המאחר להתפלל תפילת שחרית: אמר
 43 רבי אלעזר, כל המתפלל תפלה של שחרית לאחר ארבע שעות,
 44 לרבי יהודה הסובר שזמנה עד ארבע שעות, עליו הכתוב אומר
 45 (שם), 'נוגי ממועד אספתי ממועד הו', כלומר, נעשים נוגים מחמת
 46 שאיחרו את מועדי התפילות.
 47 מבררת הגמרא: מאי משמע דהאי 'נוגי' לישנא דצערא הוא -
 48 מהדין משמע ש'נוגי' הוא לשון צער. מבארת הגמרא: ממה דכתיב
 49 (תהלים קט כח), 'דלפה נפשי מתוניה' - נטפה נפשי מצער, כלומר,
 50 נחסרת והולכת מרוב צער, הרי שהוא לשון צער.
 51 מקור נוסף: רב נחמן בר יצחק אמר, משמע בן מהבא, שנאמר לגבי
 52 צער ירושלים לאחר חורבן הבית (איכה ד א), 'בתולותיה נוגות -
 53 בצער, והיא - וירושלים מר לה', הרי שהוא לשון צער.

1 את רבן גמליאל לנשיאות: אמר להו רבי עקיבא לרבנן, טרוקו גלי
 2 - סגרו את הדלת, הלא ליתו עבדי דרבן גמליאל ולצערו לרבנן -
 3 שלא יבואו עבדיו של רבן גמליאל ויצערו את החכמים. מאחר שלא
 4 רצה רבי עקיבא לקבל את דברי הכובס, אמר רבי יהושע, מוטב
 5 דאיקום ואויל אנה לנבייהו - שאקום ואלך בעצמי אליהם לבית
 6 המדרש, אנה מרף אכבא - בא רבי יהושע, הקיש על הדלת
 7 באגרופו ואמר להו, מזה בן מזה יזה - כהן בן כהן ראוי להוות את
 8 מי החטאת, ושאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה - ומי
 9 שאינו כהן ואינו בן כהן האם יכול לומר לכהן בן כהן המזה את מי
 10 החטאת, מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה - מים אלו שאתה
 11 מזה אינם מי חטאת, אלא מי מערה שדרכם להיות טרוחים, ואפר זה
 12 אינו אפר פרה, אלא סתם אפר הקלוי בכירות ובתורים. כוונת רבי
 13 יהושע היתה לומר, כשם שאין אדם נוגע בכהונה הראויה למי שבא
 14 מזרע אהרן הכהן, והיינו רבי אלעזר בן עזריה הבא מזרע כהנים, כמו
 15 אין לגעת בנשיאות הראויה לרבן גמליאל שהוא מבני הנשיאים.
 16 והוסף לומר, כש יש סומכים על הכהן שהם מי חטאת ולא מים
 17 פסולים, כיצד נלסמוך על רבן גמליאל שעושה כדן, ואין לדקדק
 18 אחריו במה שנוגע לנשיאותו.
 19 חכמים קיבלו את דברי רבי יהושע והסכימו להחזיר את רבן גמליאל
 20 לנשיאות: אמר ליה רבי עקיבא, רבי יהושע כיון שנתפייסה, אנו
 21 מסכימים להחזיר את רבן גמליאל לנשיאות, כלום עשינו אלא
 22 בשביל פבורך - שהרי לא הורדנוהו מהנשיאות אלא למען כבודך,
 23 על כן למחר אני ואתה נשכים לפתחו, כדרך שמשכימים לפתחי
 24 מלכים ואנשים חשובים, להראות לו שאנו רוצים להחזירו לנשיאות,
 25 וכיון שאנו נצא, כולם יצאו אחרינו.
 26 לאחר שהסכימו החכמים שצריך להחזיר את רבן גמליאל לנשיאות,
 27 הסתפקו כיצד יש לנהוג עם רבי אלעזר בן עזריה הנשיא: אמרי, היכי
 28 נעביד - כיצד נעשה, האם נעבריה - נוריד אותו מנשיאותו, הרי אין
 29 לנו לעשות כן, משום דמירי - שמסורת בדינו, מעלין בקדש ואין
 30 מורדין - מותר לשנות כל דבר שבקדושה רק לתוספת מעלה אך
 31 אין לגרוע ממעלתו. ואם נשאיר אותו בנשיאותו ונדרוש מר תדא
 32 שבתא ומר תדא שבתא - ידרוש רבן גמליאל שבת אחת ורבי
 33 אלעזר בן עזריה שבת אחת, הרי אתי לקנאווי - יבואו לידי קנאה,
 34 ומחמת כן אין לעשות כך. אלא לדרוש רבן גמליאל תלתא שבתאי
 35 - שלוש שבתות, ורבי אלעזר בן עזריה ידרוש תדא שבתא. והיינו
 36 דאמר מר - וזהו מה ששינונו בברייתא (תהיג ג), שרבי יהושע שאל
 37 את רבי יוחנן בן ברוקה ואת רבי אלעזר חסמא, שבת של מי היתה
 38 - מי דרש בשבת זו, והשיבו לו, של רבי אלעזר בן עזריה היתה,
 39 משמע שהיו שבתות שרבי גמליאל דרש בהן והיו שבתות שרבי
 40 אלעזר בן עזריה דרש בהן.
 41 עתה מבארת הגמרא מיהו אותו תלמיד ששאל (לעיל כז) את רבי
 42 יהושע ורבן גמליאל האם תפילת ערבית רשות או חובה: ואותו
 43 תלמיד ששאל האם תפילת ערבית רשות או חובה, רבי שמעון בן
 44 יוחאי הוה.
 45 שינונו במשנה: זמנה של מוספין - תפילת מוסף כל היום.
 46 אמר רבי יוחנן, אף על פי שזמנה כל היום, אין לאחרה הרבה, ואם
 47 איחר מלהתפלל אותה עד לאחר שבע שעות נקרא פושע.
 48 הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בדן אדם שעומד להתפלל מוסף
 49 ומנחה איזה מהם יקדים: תנו רבנן, מי שהיו לפניו שתי תפילות
 50 להתפלל, אחת של מנחה ואחת של מוסף - שהגיעה שעה שש
 51 ומחצה שהיא זמן מנחה, ועדיין יכול להתפלל מוסף שזמנה עד שעה
 52 שביעית, מתפלל של מנחה, ואחר כך מתפלל של מוסף, משום
 53 שזו תרידה - שתפילת מנחה מתפללים מדי יום, וזו אינה תרידה -

רבינו, למדנו אורחות חיים ונזקת פתן לחיי העולם הבא, אמר
 להם, הנהרו בכבוד חבריכם, ומנעו פניכם מן ההניזן - מלהרגילם
 במקרא יותר מדאי, מפני שהוא מושך את הלב, ומחמת כן לא יעסקו
 בתורה שבעל פה, והושיבונם בין ברכי תלמידי חכמים, ובשאתם
 מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים, כדי שתתפללו באימה
 וביראה, ובשכיל כך תזכו לחיי העולם הבא.
 הגמרא מביאה מעשה ברבי יוחנן בן זכאי ותלמידיו שבאו לבקר
 לפני מותו: ובשחלה רבי יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לבקר
 ביון שראה אותם התחיל לכבוד, אמרו לו תלמידיו, נר ישאל
 - שאתה מעיר עיני חכמים, עמוד הימיני, פמיש החוק המפוצץ
 סלעים, מפני מה אתה בוכה. אמר להם, אילו לפני מלך בשר ודם
 היו מוליכין אותי לדין, שהיום הוא פאן ומחר בפקר, שאם בועם
 עלי, אין בעסו בעס עולם, ואם אוסרני בבית האסורים, אין אוסרו
 אוסור עולם - אין מאסרו מאסר עולם, ואם ממיתני בעולם הזה,
 אין מיתתו מיתת עולם - לעולם הבא, ואני יכול לפייסו בברכים
 ולשחדו בממון, ואף על פי כן הייתי בוכה מאימת משפטו, ועכשיו
 שמוזכרים אותי לדין לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא,
 שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, שאם בועם עלי, בעסו
 בעס עולם, ואם אוסרני, אוסרו אוסור עולם, ואם ממיתני,
 מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בברכים, ולא לשחדו
 בממון בעולם הבא. ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של
 גן עדן ואחת של גיהנם, ואני יודע באיזו מוליכים אותי - אף אם
 לא ימיתני מיתת עולם כרשעים גמורים, מכל מקום ירא אני שמא
 יוליכו אותי לגיהנם, ואין לא אבכה. אמרו לו, רבינו, ברכנו. אמר
 להם, יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו
 לו תלמידיו, עד פאן - וכי די במה שמורא שמים יהיה כמורא בשר
 ודם, ולא יותר. אמר להם, ולואי - הלאי שיהא עליכם מורא שמים
 כמורא בשר ודם, ועל ידי כך תמנעו מהרבה עבירות. תדעו שכך
 הוא הדבר, שהרי בשאדם עובר עברה בסתר, אומר בליבו, הלאי
 שלא יראני אדם, ומסתתר מחמת מורא הבריות אף שכלפי הקדוש
 ברוך הוא הכל גלוי וידוע, ואם יהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר
 ודם, תמנעו מהרבה עבירות.
 בשעת פטירתו אמר להם רבי יוחנן בן זכאי, פנו בלים מהבית,
 מפני הטומאה - שלא יטמאו בטומאת אהל המת, והקיננו פסא
 לחוקיהו מלך יהודה שבא אלי ללוותי.

משנה

המשנה שלפנינו חוזרת לעסוק בדיני תפילה, ומבארת את סדר
 התפילה שיש להתפלל בכל יום. כמו כן, מבארת המשנה את צורת
 התפילה בהולכי דרכים שאינם יכולים לכוין בתפילתם: רבן גמליאל
 אומר, ככל יום יום מתפלל אדם שמונה עשרה ברכות בתפילת
 העמידה. רבי יהושע אומר, מעין שמונה עשרה ברכות יש
 להתפלל בכל יום. רבי עקיבא אומר, אם שגורה תפלתו בפיו -
 שהוא למוד רגיל בתפילה, מתפלל מעין שמונה עשרה ברכות, ואם לאו
 - שאינו רגיל בה, מתפלל מעין שמונה עשרה.
 רבי אליעזר אומר, העושה תפלתו קבע - מי שתפילתו דומה
 לאדם שעליו לעשות דבר קבוע ויש לו חובה לעשותו, ואומר 'מתי
 אפרוק מעלי עול זה, אין תפלתו תהנונים - אין תפילתו נושאת חן
 לפני הקדוש ברוך הוא, אף על פי שיוצא בה ידי חובה.
 המשנה מבארת את דיני התפילה בהולכי דרכים: רבי יהושע אומר,
 ההולך במקום סכנה שאינו יכול לכוין ליבו בתפילה, מתפלל
 תפלה קצרה ואומר, 'הושע ה' את עמך את שארית ישראל, ככל
 פרשת העבור - אף בשעה שפורשים לעבירות והיו צרכיהם גלויים
 לפניהם לרחם עליהם, ברוך אתה ה' שומע תפלה.
 היה רובב על החמור בדרך, ירד מהחמור ויתפלל, ואם אינו יכול
 לירד, מפני שאין לו מי שיוחזק את חמורו: יחזור (י-סובב) את פניו
 לצד ירושלים, ויתפלל, ואם אינו יכול להחזיר את פניו, יכוין את
 לבו כנגד בית קדשי הקדשים.

הגמרא מביאה מעשה בענין תפילת מוסף: רב אמיא חלש - חלה,
 ולא אתא לפרקא דרב יוסף - ולא בא בשבת לשיעורו של רב יוסף.
 למחר כי אתא - כאשר בא למחרת לבית המדרש, בעא אבין
 לאנחתי דעתיה דרב יוסף - רצה אביו להניח את דעתו של רב יוסף
 שלא יצטער ויקפיד על רב אמיא, אמר ליה אבין לרב אמיא, מאי
 מעמא לא אתא מר לפרקא - מדוע לא הגיע הרב לשיעורו של
 ראש הישיבה. אמר ליה רב אמיא, משום דהנה חליש לבאי ולא
 מצניא - שנחלש ליבי, ולא הייתי יכול לבוא. אמר ליה אבין, אמאי
 לא מעמת מירי ואתית - מדוע לא טעמת משהו לחזק את ליבך
 ובאת. אמר ליה רב אמיא, וכי לא כבר לה מר להא דרב הונא -
 אין הרב סובר את דברי רב הונא. דאמר רב הונא, אסור לו לאדם
 שימנעם בלום קודם שיתפלל תפלת המוסף, ומכיון ששיעורו של
 רב יוסף היה קודם תפילת מוסף, היה אסור לי לטעום כלום. אמר
 ליה אבין, איבעי ליה למר לצלוני צלותא דמוספין ביחיד, ולמעום
 מירי ולמית - היה לו לרב להתפלל תפילת מוסף ביחידות, ולטעום
 משהו לאחר מכן, ולבוא לשיעור. אמר ליה רב אמיא, ולא כבר לה
 מר להא דאמר רבי יוחנן - וכי אין הרב סובר את מה שאמר רבי
 יוחנן, אסור לו לאדם שימנעם תפלתו לתפלת הצבור, לכן לא
 התפללתי מוסף ביחידות לפני הציבור. אמר ליה אבין, לאו אתמר
 עלה - וכי לא שנינו בבית המדרש לגבי דין זה, אמר רבי אבא,
 בצבור שנו - דברי רבי יוחנן שאמר שאין לאדם להתפלל לפני
 הציבור, נאמר רק במי שנמצא בבית הכנסת עם הציבור, שאין לו
 להתפלל לפניו ביחידות, אך מי שנמצא בביתו, יכול להתפלל
 מוסף ביחידות אף קודם שהתפללו הציבור.
 הגמרא מביאה פסק הלכה: ולית הלכתא לא ברכ הונא, ולא ברכי
 יהושע בן לוי.
 מבארת הגמרא: אין הלכה ברכ הונא לגבי הא דאמרן - מה
 שאמרנו, שאסור לאדם לטעום כלום לפני תפילת מוסף, אלא
 ההלכה שמוותר לטעום. ואין הלכה ברכי יהושע בן לוי, דאמר רבי
 יהושע בן לוי, בין שהגיע זמן תפלת המנחה, אסור לו לאדם
 שימנעם בלום קודם שיתפלל תפלת המנחה, אלא ההלכה שמוותר
 לטעום.

משנה

המשנה שלפנינו מבארת את התפילות שהתפלל רבי נחוניא בן הקנה
 בכניסתו לבית המדרש, וביציאתו ממנו: רבי נחוניא בן הקנה היה
 מתפלל בכניסתו לבית המדרש, וביציאתו, תפלה קצרה. אמרו
 לו, מה מקום - מה טעם לתפלה זו. אמר להם, בכניסתי אני
 מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי - שלא יטעו תלמידי בדברי,
 וביציאתי אני נוהג הוראה על חלקי - מודה על הטובה ששם חלקי
 מיושבי בית המדרש.

גמרא

הגמרא מבארת את נוסח התפילה שיש להתפלל בכניסה לבית
 המדרש וביציאה ממנו: תנו רבנן, בכניסתו מהו אומר, יהי רצון
 מלפניך ה' אלהי, שלא יארע דבר תקלה על ידי - שלא יטעו
 תלמידי בדברי, ולא אכשל בדבר הלכה ואעשה מעשה שלא
 כהוגן, וישמחו בני חברי על כשלוני, ולא אומר אפילו אמירה שתם,
 על טמא שהוא טהור, ולא על טהור שהוא טמא, ולא יבשלו
 חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ביציאתו מהו אומר, מודה אני
 לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, ולא שמת
 חלקי מיושבי קרנות - עמי הארץ העוסקים בדבר שיהא, שאני
 משכים, והם משכימים, אני משכים לדברי תורה, והם משכימים
 לדברים בשלים, אני עמל והם עמלים, אני עמל ומקבל שכר, והם
 עמלים ואינם מקבלים שכר, אני רץ והם רצים, אני רץ לחיי
 העולם הבא, והם רצים לבאר שחת.
 הגמרא מביאה מעשה שבו מבואר כיצד זוכים לחיי עולם הבא: תנו
 רבנן, בשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקר, אמרו לו,

1 הָיָה מְהֵלֵךְ בְּסִפְיָנָה אוּ בְּאַסְדָּא – רפסודה, כלומר, עצים רבים
2 הקשורים יחדיו, ומשיטין בנהר כמו ספינה, יכוֹיֵן אֶת לְבֹו בְּנִגְד בֵּית
3 קְרָשֵׁי הַקְּרָשִׁים.

נמרא

4 הגמרא מביאה כמה טעמים לבאר כנגד מה נתקנו שמונה עשרה
5 ברכות הללו: שואלת הגמרא: הֲנִי [אלו] שְׁמוֹנֵה עֶשְׂרֵה בְּרֻכּוֹת
6 שהזכרו במשנתנו, בְּנִגְד מִי נִתְקְנוּ. משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי הֲלָל
7 בְּרִיָּה דְרַבִּי שְׁמוּאֵל בְּר נַחֲמָנִי, בְּנִגְד שְׁמוֹנֵה עֶשְׂרֵה אוֹזְבוֹת שֵׁל שֵׁם
8 ה' שְׁאָמַר יְהוָה בְּיַמּוֹזוֹר לְדוֹד הָבֹו לַה' בְּנִי אֱלִים הָבֹו לַה' כְּבוֹד וְעוֹ'
9 וכו' (תהלים כט א-א).

10 ביאור נוסף: רב יוסף אָמַר, בְּנִגְד שְׁמוֹנֵה עֶשְׂרֵה אוֹזְבוֹת שֵׁל שֵׁם ה'
11 שְׁבַקְרִיאַת שְׁמַע.

12 ביאור נוסף: אָמַר רַבִּי תַנְחוּם אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי, בְּנִגְד שְׁמוֹנֵה
13 עֶשְׂרֵה חוּלִיּוֹת שְׁבַשְׁדָּרָה – שיש בעמוד השדרה של כל אדם.

14 הגמרא מבארת את דיני הכריעות שבתפילה: וְאָמַר רַבִּי תַנְחוּם אָמַר
15 רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי, הַמִּתְפַּלֵּל תְּפִילַת שְׁמוֹנֵה עֶשְׂרֵה, צְרִיךְ שִׁיבְרַע
16 בִּמְקוֹמוֹת הָרְאוּיִים לָכֵךְ, עַד שִׁיתְּפַקְקוּ כָּל חוּלִיּוֹת שְׁבַשְׁדָּרָה – עד
17 שיראו את הפקקים שבעמוד השדרה, כלומר, שמחמת הכריעה יהיו
18 ניכרים הקשרים של החוליות.

19 עוֹלָא אָמַר, יש לכרוע עד כְּדִי שִׁירָאָה אִיפֵר בְּנִגְד לְבֹו – שיהיו שני
20 קמטים בבשרו כנגד ליבו, וביניהם בשר ברוחב איסר.

21 רַבִּי חֲנִינָא אָמַר, בֵּינָן שְׁנַעְנַע [שהרכין] ראשו, שׁוֹב אֵינֹו צְרִיךְ
22 לכרוע. אָמַר רַבָּא, וְהוּא – דין זה שאמר רבי חנינא הוא דווקא בזמן

24 דְּמַצְעֵר נַפְשִׁיָּה, וּמַחֲוִי כְּמַאן דְּכָרַע – שניכר שהוא רוצה לכרוע,
25 אך אינו יכול מחמת שהוא מצטער.

26 הגמרא מבארת את מקור ברכת המינים שנתקנה לאחר שתיקנו
27 אנשי כנסת הגדולה את שמונה עשרה הברכות, וכנגד מי נתקנה.

28 מקשה הגמרא: הֲנִי תַמְנֵי סָרִי – שמונה עשרה ברכות אלו שהזכרו
29 במשנתנו, הֲרִי תִשְׁסָרֵי הוּוּיִין – תשע עשרה ברכות הן. מיישבת

30 הגמרא: אָמַר רַבִּי לֹוִי, בְּרַבַּת הַצְּדוּקִים – המינים בִּיבְנֵה תְּקִנְהָ זְמַן
31 רב לאחר שתיקנו אנשי כנסת הגדולה את שמונה עשרה הברכות,

32 ומחמת כן סתם תפילה נקראת 'שמונה עשרה'.

33 מבררת הגמרא: בְּנִגְד מִי תְּקִנְהָ. מבארת הגמרא: אָמַר רַבִּי לֹוִי,
34 לְרַבִּי הֲלָל בְּרִיָּה דְרַבִּי שְׁמוּאֵל בְּר נַחֲמָנִי שְׁבִיאָר שְׁמוֹנֵה עֶשְׂרֵה

35 הברכות נתקנו כנגד שמונה עשרה אזכרות של שם השם שב'מזמור
36 לדוד', ברכה זו נתקנה בְּנִגְד מִי שְׁנֵאמַר בּו, 'אֵל הַכְּבוֹד הִרְעִים'.

37 לְרַב יוֹסֵף שְׁבִיאָר שְׁנֵתְקְנוּ בְּנִגְד שְׁמוֹנֵה עֶשְׂרֵה אוֹזְבוֹת שֵׁל שֵׁם הַשֵּׁם
38 שְׁבַקְרִיאַת שְׁמַע, נִתְקְנָה בְּנִגְד 'אַחַד' שְׁבַקְרִיאַת שְׁמַע. לְרַבִּי תַנְחוּם

39 אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי שְׁבִיאָר שְׁנֵתְקְנוּ בְּנִגְד שְׁמוֹנֵה עֶשְׂרֵה חוּלִיּוֹת
40 שבעמוד השדרה, נִתְקְנָה בְּנִגְד חוּלִיָּא קַמְטָה שְׁבַשְׁדָּרָה.

41 הגמרא מביאה מעשה לגבי תקנת ברכת המינים: תְּנֹו רַבְּנָן, שְׁמַעוֹן
42 הַסְּקוּלִי הַסְּדִיר שְׁמוֹנֵה עֶשְׂרֵה בְּרֻכּוֹת לְפָנֵי רַבָּן גַּמְלִיאֵל עַל הַסְּדֵר
43 – כסדר המקראות בִּיבְנֵה, אָמַר לְהֵם רַבָּן גַּמְלִיאֵל לְחַכְמַיִם, כְּלוּם

44 [האם] יֵשׁ אָדָם שִׁיודַע לְתַנְּן בְּרַבַּת הַצְּדוּקִים – המינים, עָמַד
45 שְׁמוּאֵל הַקַּמְזָן וְתַקְנָה.

46 לְשָׁנָה אַחֲרַת יֵרַד לְפָנֵי הַתִּיבָה וְשִׁבְחָהּ,